

TENKİD

Erhan Aydın, *Eski Türk Yer Adları, Eski Türk Yazıtlarına Göre, Kömen Yayınları, Konya, 2012, 210 s.*

Erhan Aydın, Eski Türkçe dönemine ait yazıtlardaki yer adlarını toplu olarak ele aldığı, bugüne kadar bulunan hemen hemen bütün yazıtları incelediği, yeni okuyuş ve yeni anlamlandırış önerilerinde bulunduğu eserini, bilim camiasının dikkatine sunmuştur.

Moğolistan, Yenisey, Dağlık Altay, Kırgızistan ve Doğu Türkistan bölgesi yazıtlarında geçen yer adlarını konu edinen çalışmanın amacının bu yazıtlarda geçen yer adlarının incelenmesi olduğu yazar tarafından çalışmanın giriş bölümünde belirtilmiştir. Böylece önceki yazıtların yanı sıra yeni bulunan yazıtlar da incelenmiş ve buradaki yer adları da çalışmaya dâhil edilmiştir. Ayrıca çalışmaya dâhil edilen yer adları “dağ adları, ırmak adları, göl adları” biçiminde tematik olarak sınıflandırılmak yerine alfabetik olarak sıralanmıştır. Bununla birlikte çalışmanın sonunda yer alan Dizin bölümünde bu yer adları tematik olarak verilmiştir. Çalışma, “Giriş” bölümünden sonra altı bölüme ayrılmıştır. Birinci bölüm “Yer Adları Bilimi ve İlk Çalışmalar” başlığını taşımaktadır. Burada konuyla ilgili temel literatüre yer verilmiştir (s. 16-18).

“Eski Türk Yazıtlarında Geçen Yer Adları Üzerine Çalışmalar” başlıklı ikinci bölümde ise; Eski Türk yazıtlarındaki yer adlarıyla ilgili yapılan çalışmalar tarih sırasına göre verilmiştir (s. 19-24).

Üçüncü bölüm “Türklerin Ana Yurdu Sorunu” ile ilgilidir (s. 24-25). Yazar bu bölümde Türklerin ana yurdu ile ilgili çeşitli görüşleri sıraladıktan sonra Eski Türk yazıtlarında geçen yer adlarının herhangi bir olayın geçtiği yeri belirtmek amacıyla yazılmasından dolayı bu yer adlarının Türklerin ana yurdunu belirlemede faydalanılamayacağını ifade eder. Böylece burada Türklerin ana yurdunu tespit konusunda efsanevi de olsa Çin kaynaklarında geçen yer adlarından yararlanmaktan başka çarenin bulunmadığını söyler.

Dördüncü ve çalışmanın asıl bölümü ise “Eski Türk Yer Adları” başlığını taşır ve burada yüz yirmi altı (126) yer adı hakkında bilgi verilir (s. 26-194). Burada, yazar öncelikle çalışmada uygulamış olduğu yöntem hakkında kısa bir bilgi vermiştir. Buna göre, Eski Türk yazıtlarında geçen yer adları alfabetik sıra ile verilmiş, önce yer adının runiform harflerle yazımı, yazıtlardaki her farklı yazım için ayrı ayrı gösterilmiş, bu yer adlarının türü ve neresi olduğu kısaca belirtilmiştir. Daha sonra, geçtiği cümleler verilerek yer adı hakkında okuyucunun bir fikir edinmesi sağlanmıştır.

AGU (𐰽𐰺) Orhon ile Tula ırmakları civarında bir yer. BK D 34.

BK D 34: *o[gu]z bodun tokuz tatar birle t̄erilip kelti aguda ̄eki ulug s̄ünüş¹ s̄ünüş¹ d̄üm* “Oğuz halkı Dokuz Tatarlarla bir araya gelip toplandı. Agu’da iki büyük savaş yaptım.”

KÖGMEN (𐰽𐰺𐰸𐰺, 𐰽𐰺𐰸𐰺𐰺, 𐰽𐰺𐰸𐰺𐰺, 𐰽𐰺𐰸𐰺𐰺) Tannu Ola Dağları KT D 17, 20, 35, BK D 15,17, 27, T 23, 28, ŞU D 11, Ta B5.

Çalışmadaki metinlerin çoğu, yazar tarafından okunup anlamlandırılmakla birlikte; bazı metinlerde başka araştırmacıların okumalarına da yer verilmiştir. Bu durum da yazar tarafından aşağıda gösterildiği gibi metnin hemen sonunda belirtilmiştir.

UG 2-3: *miñ yunt altım tokuz y(e)g(i)rminç<-tä> kök (?) öñi kontum tatarta sülädim* “Bin at aldım. On dokuzum<da> Kök Öñi’de konuşlandım. Tatarlara sefer ettim” (BARUTCU ÖZÖNDER 2007: 221) (s. 130)

Daha sonra yer adlarıyla ilgili araştırmacıların okuma, anlamlandırma ve yer tespiti önerileri tarih sırasına göre verilmiş, yer adı ile ilgili görüş bildirenler de anılmıştır.

magıkurgan ‘ein Befestigung’ (R1895: 145), *Amga Kurgan* ‘Amga Kurgan kalesi’ (Th2002: 159), *Amgı Kurgan* ‘Amgı Kurgan’ (Th2002: 185), *magıkurgan* ‘eine Befestigung’ (R1897: 181), *amga kurgan* ~ *amgı kurgan* ‘Amga kalesi’ (O36: 50, 64), *magı (~amgı) Kurgan* ‘Магы (~Амгы) Весною’ (M51: 33 ve 42), *amga korgan* ‘geog. n.’ (T68: 301), *magı korgan* ‘Магы-корган’ (A71: 311), *amga korgan* ~ *amgı korgan* ‘yer adı’ (T88: 119), *amga kurgan* ‘yer adı’ (R-M93: 347), *amga korgan* ‘Amga korugan’, *amgı korgan* ‘Amgı kalesi’ (T95: 50-51 ve 72-73), *amga korgan* ‘yer adı’ (T2000: 237), *magı korgan* ‘magı-korgan’, *magı kargan* ‘magı korgan’ (KARCAVBAY 2003: 169 ve 177; 196 ve 204), *amga korgan* ‘Amga Kurgan’, *amgı korgan* “Amgi Korgan” (B2004: 182 ve 203; 167 ve 199), (s. 37)

Yazar, yer adları hakkında kendi görüşlerini de belirterek bu alanda önemli katkılarda bulunmuştur. Yazar, bazı yer adlarında önceki görüşlerle uyum içindeyken bazı yer adlarında ise tamamıyla farklı görüşleri de ileri sürebilmektedir. Bu konuda ŞU D 10’da bulunan ve yazar tarafından *Bodkal ı* olarak gösterilen yer adını örnek olarak verebiliriz (s. 54-55).

bod kal, ida ‘bleibe selbständig!’ Im walde’ (Ra13: 23-24), *bod kal, ida* ‘boy (olarak) kal, ormanda’ (O36: 172), *bod kal, ida* ‘В лесу мы с вами’ (M59: 36,41), *bod kal ida* ‘Look! Keep your body (or your clan?)!’ (Mo99: 180, 184), *budwqlıda* ‘Budukli-ban’ (B2004: 291, 307), *budkal ida (boduklıda?)* ‘Budkal ormanında (Boduklı?da)’ (Ay2007: 44, 60), *bodkalıda* ‘Bodkalı’da’ (Me2009: 232, 236), *bodkal ida* ‘Bodkal ormanında?’ (Ay2011: 76-77).

Yine yazar, **ԿԻ** kelimesini diğer araştırmacıların aksine PAR “İran?” olarak okumuş ve anlamlandırmıştır. Önceki araştırmacılar ise bu kelimeyi *apar* “Avar” şeklinde okumuş ve anlamlandırmışlardır. Yazarın bu kelimeyi okuyuş ve anlamlandırışında Hamilton’un Orta İran dilindeki *pahla~ pahra > pahr > etü. par* “İran” açıklaması etkili olmuştur (s. 148). Yazarın emek harcıyarak meydana getirdiği eser, alanında önemli bir boşluğu giderecek değerdedir. Bununla birlikte çalışma hakkında bazı notların kaydedilmesinde fayda vardır.

ŞU D 1, 1’de **ՆԲԵՅՆՁ** şeklinde runik yazıyla gösterilen kelime BÜKEGÜK olarak Latin harflerine çevrilmiştir. Yine BÜKEGÜK maddesi için verilen örnek cümlelerde ise *bükegük<d>e* ve *[b]ükegükde* gibi iki farklı şekil yer almaktadır. Burada yazarın belirttiği gibi ilkinde *d* sesi unutulmuş olabilir. Böylece buradaki *e* sesi +dA bulunma hâli ekinidir. Dolayısıyla burada yazar BÜKEGÜK şeklinde aldığı madde başını **ԲԵՅՆՁ** olarak runik harflerle yazmalıdır (s. 68). ŞU D 6’da ÇIGILTIR KÖL şeklinde Latin alfabesine çevrilen yer adı madde başında sadece **ԿՄԻՐԼ** ‘ÇIGILTIR’ olarak yazılmıştır. Burada da yine **ԿՄԻՐԼ** şeklinde yazılmasında fayda vardır. Çünkü metinde ÇIGILTIR KÖL olarak geçmektedir (s. 69-71). KAMIL BALIK yazılan yer adı **ՆԿՎԾ : (?)ՆՁԻ** ‘KAMIL BALIKA’ olarak runik harflerle gösterilmiştir. Bize göre burada runik harflerde gösterilen +A sesi +KA yönelme hâli ekinin kalıntısıdır ki aslında BALIK+KA şeklindedir. Fakat burada iki *k* sesinin bir arada kullanımından kaynaklanan bir aşınma söz konusu olup ikinci *k* sesi yazılmamıştır. Dolayısıyla buradaki +A sesi (ya da eki) yer adının asıl kökünde değildir. Böylece **ՆԿՎԾ : (?)ՆՁԻ** yazımı düzeltilmeli **ԿՎԾ : (?)ՆՁԻ** yazımı benimsenmelidir (s. 97-98). KARA SEÑİR ~ KARA SEÑİR KEÇİĞ maddesinin runik yazımı, ilk bakışta hatalı gibi görünmektedir. Fakat Haya-Baji (E 24) yazıtının bazı kısımları sağdan sola değil soldan sağa şeklinde yazılmıştır. Dolayısıyla yazarın okuyucuyu bilgilendirmek için bu konuda kısa bir açıklama getirmesi gerekir (s. 104-105). Ayrıca yazar, madde başını ‘KARA SEÑİR ~ KARA SEÑİR KEÇİĞ’ olarak vermiş, yalnız madde başındaki runik yazımda **ԵԼՆ** ‘KEÇİĞ’ sözünü yazmamıştır. Buraya **ԵԼՆ** ‘KEÇİĞ’ sözü de ilave edilmelidir. KEYRE maddesi de “bir ırmak?” olarak

anlamlandırılmış (s. 123); burada Şine Usu yazıtından üç ayrı örnek verilmiştir. Bu örneklerden ikisi KEYRE, biri ise KEYRE BAŞI şeklindedir. Yazar burada madde başı olarak KEYRE BAŞI şeklini de alabilirdi. Ayrıca yazar KEYRE kelimesini “ırmak?” olarak göstermesini BAŞ kelimesine bağlamaktadır. Ama okurların aklına BAŞ kelimesiyle kurulmuş AS ÖDÜZ BAŞ, IDOK BAŞ gibi dağ adları da gelebilir. O zaman buradaki yer adının dağ anlamında olduğu söylenebilir. Fakat, yazar burada haklıdır. Çünkü dağ adlarında sadece BAŞ kelimesi kullanılırken; ırmak anlamındaki BAŞ kelimesi ise +I iyelik ekiyle kullanılmıştır. Bunun için ARKAR BAŞI, ÇUŞ BAŞI gibi akarsu adlarını örnek gösterebiliriz. Bu konuda yazar, bunu ayırıcı bir özellik olarak gösterebilir. KÖK ÖNİ (𐰽𐰺𐰸𐰺) maddesi “Gobi Çölü’nün ortalarında bulunan bir ırmak Mo. Ongiyin gol” şeklinde açıklanmıştır (s. 130-131). Yazar burada BK G-D, T 15, UG 3’te geçen üç örnek cümle verir ve ilk ikisi kendisi tarafından okunurken UG 3’teki cümle Barutcu-Özönder tarafından okunmuş ve anlamlandırılmıştır. Barutcu kelimeyi Kök Öni şeklinde okumuş ve Moğolcadaki Ongiyin söylemindeki –yin ekinin ilgi durumu eki olduğunu ve böylece kelimeyi Ongi ırmağıyla bağdaştırmıştır. Yazar madde başında Mo. “Ongiyin gol” anlamına yer vermiş böylece kelimenin Moğolcadan geçtiğini kabul etmiştir. Fakat madde başında 𐰽𐰺𐰸𐰺 ‘KÖK ÖNİ’ye yer vermemiştir. Burada madde başında ‘KÖK ÖNİ’yi de dâhil etmesi daha uygun olabilirdi. TALOY ~ TALOY ÜGÜZ maddesi için KT G 3’ten verilen örnek cümle *ilgerü şantuj yazıka tegi süledim taloyka kiçig tegmedim* “Doğuda Şandong Ovası’na kadar sefer ettim.” olarak çevrilmiştir (s. 158). Örnek cümledeki *taloyka kiçig tegmedim* cümlesi Türkiye Türkçesine aktarılmamıştır. Muhtemelen unutulmuş bu kısım “Denize ulaşmama az kaldı.” şeklinde metne eklenmelidir.

Çalışmanın beşinci bölümünde yazar dördüncü bölümde incelediği yer adlarını sınıflandırarak bu yer adlarının türlerini belirtmiştir. Buna göre yer adları, Dağ, Tepe ve Kaya Adları, Akarsu Adları, Göl Adları, Boğaz ve Geçit Adları, Ova ve Çöl Adları, Yerleşim Birimi Adları, Ülke ve Bölge Adları, Türü Belirlenemeyen Yer Adları şeklinde dizilenmiştir (195-197). Çalışmanın son bölümünde ise “Kaynaklar” bölümü yer almaktadır (s. 199-210). Doç. Dr. Erhan Aydın’ı bu önemli çalışmasından dolayı kutlar ve çalışmalarının devamını dileriz.

Hacer TOKYÜREK*

---

* Yrd. Doç. Dr., Nevşehir Üni., Fen Edebiyat Fak., Türk Dili ve Edebiyatı Böl., htokyurek@nevsehir.edu.tr

